

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік механизмінің әлемдік тәжірибесі мен Қазақстан Республикасында қолдануын талдау

Әлемдік экономикалық дағдарыс көптеген елдерде мемлекет кірістерінің едәуір азайып, барлық деңгейдегі бюджеттердің кемуіне және соның нәтижесінде аймақтық деңгейдегі де, мемлекеттік деңгейдегі де инвестициялық жобалардың қаржыландыруының кемуіне әкеп соқты. Солай бола тұра көптеген салалар қомақты инвестициялар құюды талап етеді, ал мемлекет бұндай жобаларды өздігінше қаржыландыруға мүмкіндігі жетпейді. Бұндай жағдайларда, әлемдік тәжірибеде жеке меншік сектордың капиталын тарту кең таралған. Мемлекет пен жеке меншік сектордың ынтымақтастығының бұл формасы «мемлекеттік-жекешелік әріптестік» (public-private partnership) – МЖӘ деп аталады.

Соңғы 15–20 жылдардың тәжірибесі көрсетіп отырғандай, ресурстық базаны кеңейтудің және экономикалық даму үшін қолданылмай жатқан резервтерді шоғырландырудың әрі мемлекеттік және муниципалдық (қоғамдық) меншікті басқарудың тиімділігін арттырудың негізгі механизмдерінің бірі ретінде де сол мемлекеттік-жекешелік әріптестік саналады.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестікке деген қызығушылық бұрынғы кезден пайда болған: мәселен, Францияда 1552 жылы алғаш рет концессия принципімен (концессия – МЖӘ-нің кең таралған формасы) канал салынған. XX ғасырдың басында орын алған әлемдік дағдарыстан кейін АҚШ-та МЖӘ принципімен мемлекет пен мұнай корпорациялары бірігіп, соның нәтижесінде АҚШ бизнестің бұл секторында әлемдік деңгейде алдыңғы қатарды иеленді.

Дамушы елдерде өткен ғасырдың 90-шы жылдары МЖӘ-нің қарқынды дамуы орын алды: 1990-2001 жылдары төмен және орта табысы бар 130-дан астам елде инфрақұрылымдық жобаларға жеке меншік секторды тарту бойынша бағдарламалар қабылданып, бұл ретте жеке сектор өкілдері 750 млрд. АҚШ доллар көлеміндегі инвестициялар тартылған 2,5 мың инфрақұрылымдық жобаларға қатысқан болатын [1].

Әлемдік тәжірибеде МЖӘ-тің ең тиімді тәжірибесі мен кең таралуы Батыс Еуропа елдері мен Солтүстік Америка елдеріне тән.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің теориясы мен қолданылу тәжірибесі көптеген отандық және шетелдік мамандардың зерттеу нысаны болып табылады. Себебі, егер бұдан бұрын МЖӘ жобалары өте сирек қолданылған болса, қазіргі таңда мемлекет пен жеке меншік сектордың инфрақұрылымдық мәселелерді бірігіп шешуі қажеттілік болып табылады.

Бұл мақаланың да басты мақсаты болып мемлекеттік жекешелік әріптестіктің әлемдік және отандық тәжірибесін қорыта келе, ынтымақтастықтың бұл формасының Қазақстан Республикасында қолданылу болашағын қарастыру болып табылады.

Қазіргі экономикалық әдебиеттерде мемлекеттік-жекешелік әріптестікке берілген анықтамалардың сан алуан түрлері бар. Солардың ішінде Дүниежүзілік банктің берген анықтамасына сәйкес, «МЖӘ - бұл қосымша инвестициялар тарту мақсатында, әсіресе бюджеттік қардандырудың тиімділігін арттыру құралы ретінде инфрақұрылымдық өнімдер өндіру мен қызметтер көрсету бойынша жүзеге асырылатын мемлекет пен жеке меншік арасындағы келісім» [2].

Мемлекет пен жеке меншік сектор әріптестігі негізінде жобаларды жүзеге асырудың әлемдік тәжірибесі оның экономикалық тиімділігін дәлелдеп отыр:

- МЖӘ жобалары бойынша шығындар орташа есеппен алғанда төменірек;
- объектілердің құрылысына тиімді бақылау жүргізу мүмкіндігі;
- әлемдегі МЖӘ жобаларының көпшілігі дәл уақытында жүзеге асырылды.

Бұндай әріптестіктің басты ерекшелігі төмендегідей:

- қызмет көрсету мерзімінің ұзақтығы (кейде 75 жылға дейін);
- тәуекелдердің бір бөлігін жеке секторға беру мүмкіндігі;
- заңды тұлғалар мен мемлекет арасында жасалатын ұзақ мерзімді келісімшарттар формаларының әр алуандығы.

Бүгінгі таңда МЖӘ-нің бірнеше модельдері белгілі, Дүниежүзілік банктің әдіснамасына сәйкес оларды төмендегідей жіктеуге болады:

1. «Басқару және жалдау келісімшарттары» (Management and Lease Contract) - МЖӘ-нің бұл моделінде жеке меншік компания белгілі бір мерзімге мемлекеттік инфрақұрылымдық жобаны басқаруға міндеттеме алады. Бұл ретте меншік құқығы мен қаржыландыру міндетін мемлекет иеленеді.

Бұл топқа аталған модельдің келесідей түрлері кіреді:

1) «Басқару келісімшарты» (MC – Management Contract) - мемлекет жеке компанияға оның объектіні басқаруға кеткен шығындарын өтейді, ал эксплуатациялық шығындарды мемлекет артады;

2) «Жалдау келісімшарты» (LC – Lease Contract) – мемлекет өз меншігіндегі мүлікті жеке операторға ақылы түрде жалға береді; пайдалану тәуекелдерін жеке компания өз мойнына алады.

2. «Концессия» (Concession) – МЖӘ-нің бұл моделінде жеке сектор белгілі бір мерзім ішінде мемлекет меншігіндегі объектіні басқаруды және біршама инвестициялық тәуекелдерді өз мойнына алады.

Бұл топқа аталған модельдің келесідей түрлері кіреді:

1) «Қайта қалпына келтіру (қайта құру), пайдалану, тапсыру» (ROT – Rehabilitate, Operate and Transfer) – жеке инвестор бар объектіні қайта қалпына келтіреді (жаңғыртады), содан соң шартпен білгіленген мерзім ішінде оны пайдаланады, бұл ретте ол пайдаланумен байланысты барлық шығындарды көтереді, кейін бұл объектіні мемлекетке қайтарады;

2) «Қайта қалпына келтіру (қайта құру), жалдау және тапсыру» (RLT – Rehabilitate, Lease or Rent and Transfer) – жеке инвестор бар объектіні қайта қалпына келтіреді (жаңғыртады), содан соң келісімшартпен білгіленген мерзімге оны жалға не лизингке алады, онымен байланысты барлық шығындарды көтереді, кейін бұл объектіні мемлекетке қайтарады;

3) «Салу, қайта қалпына келтіру (қайта құру), басқару және тапсыру» (BROT – Build, Rehabilitate, Operate and Transfer) – жеке компания инфрақұрылымдық объектіні қайта салады (қайта қалпына келтіреді), содан соң келісімшартпен білгіленген мерзімге оны пайдаланады, онымен байланысты барлық шығындарды көтереді, кейін бұл объектіні мемлекетке қайтарады.

3. «Жаңа жобалар» (Greenfield Projects) – келісімшарт мерзімі ішінде жеке компания немесе мемлекет пен жеке меншіктің бірлескен кәсіпорны жаңа инфрақұрылымдық объектіні салуды және пайдалануды жүзеге асырады, келісімшарт мерзімі өткен соң объект мемлекетке қайтарылуы қарастырылады.

Бұл топқа аталған модельдің келесідей түрлері кіреді:

1) «Салу, лизингке алу және тапсыру» (BLT – Build, Lease and Transfer) – жеке инвестор жаңа инфрақұрылымдық жобаның құрылысын салады, бұл ретте барлық тәуекелдерді көтереді, дайын объектіні мемлекетке тапсырады, артынан оны жалға алып пайдаланады және жалға алу мерзімі аяқталғанша тәуекелдерді көтереді. Мемлекет әдетте жеке компанияға минималды кіріс мөлшерін қамтамасыз етеді, оны инфрақұрылымдық жобаның қызметтерін ұзақ мерзімге сатып алу («take-or-pay contracts») не минималды трафикті компенсациялау арқылы жүзеге асырады;

2) «Салу, жалдау және тапсыру» (BOT – Build, Operate and Transfer) – жеке инвестор жаңа инфрақұрылымдық жобаның құрылысын салады және оны пайдаланады, бұл ретте барлық тәуекелдерді көтереді, келісімшарт мерзімі аяқталған соң оны мемлекетке қайтарады. Мемлекет әдетте жеке компанияға минималды кіріс мөлшерін

қамтамасыз етеді, оны инфрақұрылымдық жобаның қызметтерін ұзақ мерзімге сатып алу («take-or-pay contracts») не минималды трафикті компенсациялау арқылы жүзеге асырады;

3) «Салу, иелену және пайдалану» (BOO – Build, Own and Operate) – жеке инвестор жаңа инфрақұрылымдық жобаның құрылысын салады, оны иеленеді және пайдаланады, бұл ретте барлық тәуекелдерді көтереді. Мемлекет әдетте жеке компанияға минималды кіріс мөлшерін қамтамасыз етеді, оны инфрақұрылымдық жобаның қызметтерін ұзақ мерзімге сатып алу («take-or-pay contracts») не минималды трафикті компенсациялау арқылы жүзеге асырады;

4) «Коммерсант» (Merchant) – жеке инвестор жаңа инфрақұрылымдық жобаның құрылысын салады, оны иеленеді және пайдаланады, бұл ретте барлық тәуекелдерді көтереді. Мемлекет әдетте жеке компанияға минималды кіріс мөлшерін қамтамасыз етеді, оны инфрақұрылымдық жобаның қызметтерін ұзақ мерзімге сатып алу («take-or-pay contracts») не минималды трафикті компенсациялау арқылы жүзеге асырады;

5) «Жалдау» (Rental) – жеке инфрақұрылымдық жобаның құрылысын салады, оны иеленеді және пайдаланады, бұл ретте барлық тәуекелдерді көтереді. Артынан оны мемлекетке жалға береді, әдетте 1-15 жылға. Мемлекет жобаның қызметтерін қысқа мерзімге сатып алу («short-term purchase agreements») жеке компанияға минималды кіріс мөлшерін қамтамасыз етеді.

4. «Активтерді беру» (Divestitures) - жеке компания активтерін сату, жекешелендіру бағдарламалары және т.б. механизмдер арқылы инфрақұрылымдық жобаның иесі болып табылатын мемлекет кәсіпорынның акциялар пакетін сатып алады.

Бұл топқа аталған модельдің келесідей түрлері кіреді:

1) «Толық» (Full) - мемлекет жеке компанияға мемл-к кәсіпорынның 100 % акциялар пакетін береді;

2) «Бөлшектеп» (Partial) - мемлекет жеке компанияға мемл-к кәсіпорынның белгілі бір көлемдегі акциялар пакетін береді[3].

Дүниежүзілік банктің сыныптамасына сәйкес, егер барлық тәуекел мен жауапкершілік бір тарапқа жүктелсе, мемлекет пен жеке сектор арасындағы ынтымастық МЖӘ болып қарастырылмайды.

Осылайша МЖӘ-ға сервистік контрактілер қызметтерді сатып алу жатпайды, себебі бұнда барлық тәуекелдер мемлекетке артады, сол сияқты жекешелендіру контрактілері де МЖӘ болмайды, себебі бұнда тәуекелдерді жеке сектор иеленеді.

Өз кезегінде Дүниежүзілік банк әдіснамасы бойынша егер жеке компания пайдалану шығыстарымен және тиісті тәуекелдермен бірге пайдалану тәуекелдерінің бір бөлігін өзіне алса ғана инвестициялық жобаны МЖӘ жобасы ретінде қарауға болады.

Осылайша, Дүниежүзілік банк МЖӘ түрлерін шартты түрде 3 негізгі келісімшарттар (контрактілер) түрлеріне бөледі:

1) Басқару мен ұстауға (на содержание) арналған келісімшарттар;

2) Пайдалану мен ұстауға арналған келісімшарттар;

3) Жобалауға, құрылыс салуға, қаржыландыруға және пайдалануға арналған келісімшарттар (1-сурет).

1. Басқару мен ұстауға (на содержание) арналған келісімшарттар:

✓ Жеке меншік сектор мемлекеттік меншік объектілерін басқарады және оған қызмет көрсетеді

✓ Негізгі мақсаты – объектінің ішкі басқару жүйесі мен операциялық қызметін жақсарту.

2. Пайдалану мен ұстауға арналған келісімшарттар:

✓ Жеке меншік сектор мемлекеттік меншік объектілерін жалға алып, оларды басқарушы оператор қызметін атқарады;

✓ Негізгі мақсаты – операциялық тиімділігін арттыру, қызмет көрсету сапасын арттыру, объектіні қаржыландыруға жеке меншік сектор қаражаттарын тарту.

Сурет 1. Дүниежүзілік банктің әдіснамасына сәйкес МЖӨ келісімшарттарының түрлері

3. Жобалауға, құрылыс салуға, қаржыландыруға және пайдалануға арналған келісімшарттар:

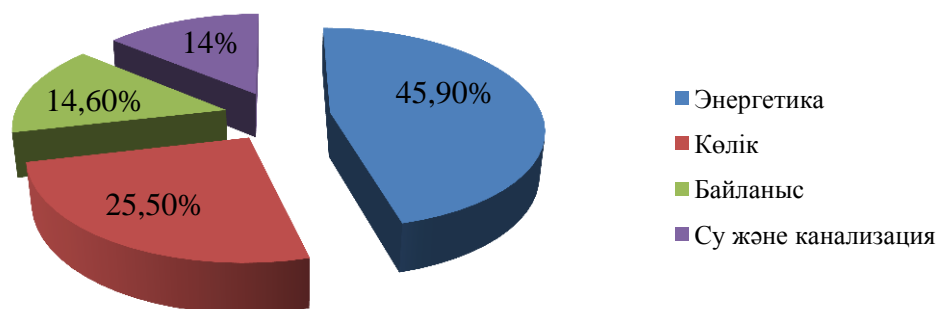
✓ МЖӨ формалары ішіндегі ең ұзақ мерзімдісі және күрделісі болып табылады. Оны концессия деп атайды

✓ Концессиялық келісімшарттар жеке меншік сектор субъектісінің концессия объектісін тек басқару, ұстау және пайдалану бойынша қызмет атқаруын көздемейді, сондай-ақ оны қаржыландыру, құрылыс салу және қайта жаңғыртуды жүзеге асыруын білдіреді;

✓ Негізгі мақсаты – қызметтер сапасын арттыру, мемлекеттік сектор шығындары мен тәуекелдерін азайту, инфрақұрылымды дамыту мүмкіндіктерін кеңейту.

Жеке меншік қатысатын инвестициялық жобалардың көпшілігін жоғарыда қарастырылған МЖӨ модельдері топтарының бір тобына жатқызуға болатынын атап көрсету керек. Алайда, Дүниежүзілік банк әдіснамасына сәйкес бұл топтардың, тиісінше МЖӨ модельдерінің арасындағы шекара әрдайым айқын емес және кейбір жобалар МЖӨ-нің бір моделінің аясынан шығып кетуі мүмкін. Бұл жағдайда жоба жеке сектордың тәуекелдерін жақсырақ көрсететін модельге тиісті болып есептеледі[4].

Дүниежүзілік банктің статистикалық мәліметтеріне сүйенсек, төмен және орта табысты елдерде (Қазақстан – ортадан жоғары табысы бар елдерге жатады) 1990-2012 жылдар аралығында МЖӨ механизмі бойынша барлығы 5781 инфрақұрылымдық жоба жүзеге асырылды. Олардың ішінде энергетика саласында 2652 жоба, көлік кешені саласында 1472, байланыс саласында 843, ал сумен қамтамасыз ету және канализация саласында 814 инфрақұрылымдық жоба жүзеге асырылды (2-сурет).

Сурет 2. 1990-2012 жылдары МЖӨ механизмі бойынша жүзеге асырылған жобалар

Аталған жобаларды жүзеге асыру мақсатында 1990-2012 жылдар аралығында барлығы 2 026 257 млн. АҚШ доллары көлемінде инвестициялар жұмсалды. Сала бойынша қарастырсақ: байланыс саласына 875 399 млн. АҚШ доллары, энергетика саласына 715 043 млн. АҚШ доллары, көлік кешені саласына 366 564 млн. АҚШ доллары, ал сумен қамтамасыз ету және канализация саласына 69 251 млн. АҚШ доллары көлемінде инвестициялар құйылған болатын.

Жүзеге асырылған жобалар ішінде Латын Америкасы алдыңғы қатарды иеленіп отыр, бұнда қарастырылып отырған кезеңде 1705 жоба жүзеге асырылып, оған 769 444млн. АҚШ доллары көлемінде инвестиция жұмсалды. Екінші орында Шығыс Азия және Тынық мұхит елдері – 1666 жоба, инвестициялар көлемі - 358 547 млн. АҚШ доллары. Үшінші орында Европа және Орталық Азия елдері –819, инвестициялар - 312 989 млн. АҚШ доллары (1-кесте).

Кесте 1. 1990-2012 жылдары МЖӘ механизмі бойынша жүзеге асырылған жобалар

Аймақ	Сала	Жобалар саны	Барлығы	Инвестиция көлемі млн. \$	Барлығы млн. \$
Шығыс Азия және Тынық мұхит	Энергетика	776	1666	145 246	358 547
	Байланыс	77		99 449	
	Көлік	370		83 275	
	Су және канализация	443		30 576	
Европа және Орталық Азия	Энергетика	411	819	115 728	312 989
	Байланыс	293		169 303	
	Көлік	69		24 044	
	Су және канализация	46		3 915	
Латын Америкасы	Энергетика	782	1705	258 955	769 444
	Байланыс	152		326 854	
	Көлік	512		153 702	
	Су және канализация	259		29 933	
Таяу Шығыс мен Солтүстік Африка	Энергетика	42	148	22 776	93 101
	Байланыс	47		59 237	
	Көлік	34		7 124	
	Су және канализация	25		3 964	
Оңтүстік Азия	Энергетика	492		155 042	358 259
	Байланыс	77		117 922	
	Көлік	389		84 825	
	Су және канализация	14		470	
Орталық Африка	Энергетика	149	471	17 297	133 917
	Байланыс	197		102 634	
	Көлік	98		13 594	
	Су және канализация	27		392	
Барлығы			5781		2 026 257

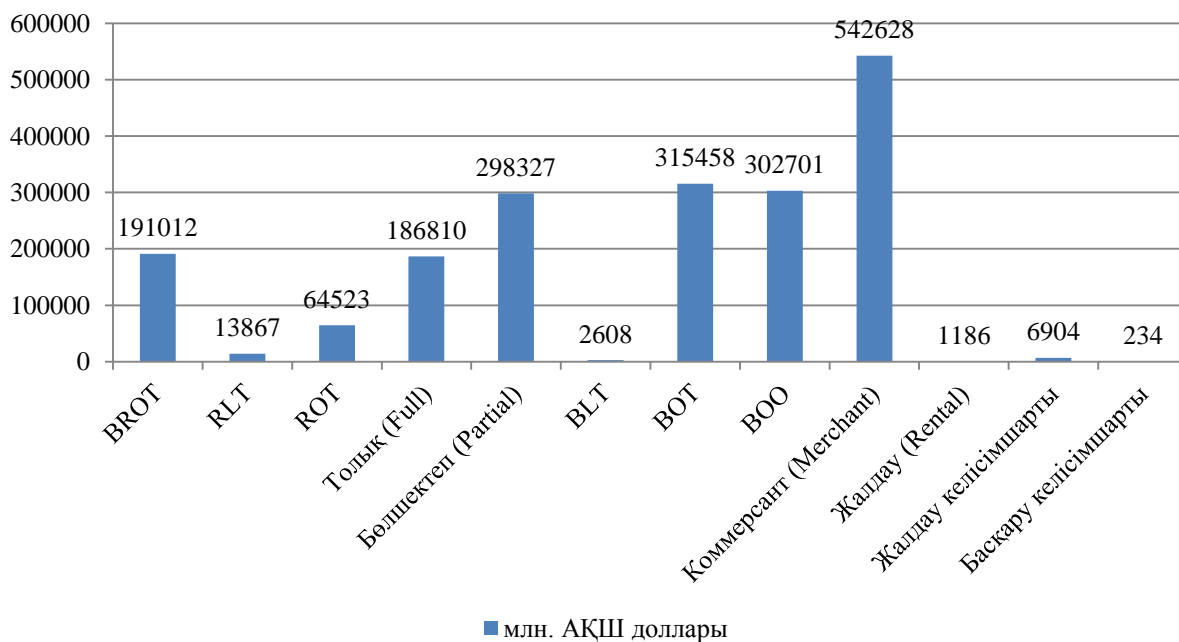
Ескерту - <http://ppi.worldbank.org> - WorldBankand PPIAF, PPI ProjectDatabase негізінде автормен құрастырылды

Дүниежүзілік банктің статистикалық мәліметтеріне сәйкес, төмен және орта табысты елдерде 1990-2012 жылдар аралығында барлығы 5781 инфрақұрылымдық жобаның ішінде 3403 «Жаңа жобалар» типі бойынша жүзеге асырылды және оған 1 164 581 млн. АҚШ доллары көлемінде инвестициялар құйылды. 1405 жоба «Концессия» шартымен жүзеге асырылып, инвестициялар көлемі - 369 402млн. АҚШ долларын құрады. «Активтерді беру» типінде – 719 жоба, инвестициялар көлемі - 485 136 млн. АҚШ доллары. Ал «Басқару және жалдау келісімшарттары» бойынша 254 жоба жүзеге асып, оған 7 137 млн. АҚШ доллары көлемінде инвестициялар жұмсалды (2-кесте).

Кесте 2. 1990-2012 жылдары МЖӘ моделіне қарай жүзеге асырылған жобалар

МЖӘ моделі	Келісімшарттар түрі	Жобалар саны	Барлығы	Инвестициялар млн. \$	Барлығы млн. \$
Концессия	Салу, қайта қалпына келтіру (қайта құру), басқару және тапсыру (BROT)	804	1405	291 012	369 402
	Қайта қалпына келтіру (қайта құру), жалдау және тапсыру (RLT)	60		13 867	
	Қайта қалпына келтіру (қайта құру), пайдалану, тапсыру (ROT)	541		64 523	
Активтерді беру	Толық (Full)	162	719	186 810	485 136
	Бөлшектел (Partial)	557		298 327	
Жаңа жобалар	Салу, лизингке алу және тапсыру (BLT)	14	3403	2 608	1 164 581
	Салу, жалдау және тапсыру (BOT)	1541		315 458	
	Салу, иелену және пайдалану (BOO)	1125		302 701	
	Коммерсант (Merchant)	663		542 628	
	Жалдау (Rental)	60		1 186	
Басқару және жалдау келісімшарттары	Жалдау келісімшарты	99	254	6 904	7 137
	Басқару келісімшарты	155		234	
Барлығы			5781		2 026 257

Ескерту - <http://ppi.worldbank.org> - WorldBankand PPIAF, PPI ProjectDatabase негізінде автормен құрастырылды

Сурет3. 1990-2012 жылдары жүзеге асырылған жобаларға құйылған инвестициялар көлемі

Жоғарыда келтірілген кесте мен диаграммадағы мәліметтерге сүйенсек, 1990-2012 жылдары «Салу, жалдау және тапсыру» (BOT) механизмі бойынша саны жағынан ең көп 1541 МЖӘ жобалары жүзеге асырылды, алайда оларға жұмсалған инвестициялар саны тек 315 458млн. АҚШ долларын құраған еді. Инвестициялар көлемі бойынша МЖӘ-нің «Коммерсант» (Merchant) механизмі арқылы жүзеге асырылған жобалар алдыңғы қатарды иеленеді - 542 628млн. АҚШ доллары [5].

Айта кету керек, қазіргі күнге дейінгі МЖӘ тетіктері арқылық жүзеге асырылған жобалардың ішіндегі ең ірі жоба болып Австралияның Виктория штатында салынған зәулім суды тұщыландыру қондырғысы саналады. Оның құны 3,5 млрд. АҚШ долларын құраған еді [6].

Жоғарыда келтірілген статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, әлемдік практика мемлекеттік ресурстардың шектеулігі жағдайларында объектілерді құру, жаңғырту, ұстау және пайдалану үшін қажетті қаржылық базаны қамтамасыз етудің баламалы құралдарының бірі МЖӘ тетігі болып табылатынын айтуға болады.

Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктерін қолдану мемлекетке де, бизнесті дамытуға да бірқатар артықшылық береді. Жеке сектор үшін жаңа инвестициялық мүмкіндіктер және тиісінше жаңа кіріс көздері, ірі жобаларға қатысу мүмкіндіктері туады. МЖӘ мемлекеттің дәстүрлі жауапкершілік салаларында жеке меншік сектордың ресурстық және зияткерлік әлеуетін пайдалануды болжайды.

Қазақстанда МЖӘ тетіктерін қолданудың заңнамалық негізі концессиялар шарттары бойынша туындаған өзара қарым-қатынастарды реттеу бөлігінде 1991 жылы салынған.

«Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының бірінші Заңы Қазақстан Республикасының аумағында объектілерді шетелдік инвесторларға концессияға берудің ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық талаптарын реттеп берді [6].

«Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының жаңа Заңы 2006 жылы 7 шілдеде қабылданғаннан кейін мемлекеттік меншік объектілерін құру құқығын шетелдік инвесторларға ғана емес, алайда Қазақстан Республикасының резиденттері заңды тұлғаларға да беру мүмкіндігі пайда болды.

Заңда концессияның құқықтық талаптары концессионерді мемлекеттік қолдау мен оны жасасу үдерісінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттеу, концессия шарттарын орындау және тоқтату түрлері айқындалды.

Заңның қабылдануынан бері ҚР-да МЖӘ тетіктерін одан әрі дамыту мақсатында оған бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Осылайша, 2013 жылдың 4 шілдесінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев №131-V «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің жаңа түрлерін енгізу және олардың қолданылу салаларын кеңейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды. Бұл Заңда көрініс тапқан құқықтық алаңқайды өзгерту қолжетімділік үшін ақы енгізу, мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларының қатысушылары үшін жекеменшік капиталдың талап етілетін деңгейін төмендету және басқа шаралар жолымен мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларының тартымдылығын арттыруға бағытталды. Жаңа заңнамаға сәйкес мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобалары бойынша қабылданатын міндеттемелер шығындарды өтеу бөлігінде секвестрден қорғалатын болады.

Жаңа Заңның қабылдануына байланысты инвесторлар үшін Қазақстанда мемлекеттік-жекешелік әріптестік нарығын нақты қызықты ететін көптеген құралдар қазақстандық тәжірибеге енгізілді. Ал мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің жаңа механизмдері мен процедуралары енді биліктің атқарушы органдарына аймақтарда әлеуметтік маңызды инфрақұрылымды дамыту мәселесін мемлекеттік-жекешелік әріптестік есебінен шешуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар мемлекеттік-жекешелік әріптестікті қолдану салалары әлеуметтік және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық салаларымен (сумен қамтамасыз ету) кеңейді.

Толықтай алғанда, Қазақстанда өтіп жатқан мемлекеттік-жекешелік әріптестікке заңнамалық өзгерту процестері жағымды трендке ие.

Қазіргі уақытта мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің құқықтық алаңқайын жетілдіру жөніндегі жұмыс жалғасуда, заңға жалғас нормативтік-құқықтық база жасалуда, ол мемлекеттік-жекешелік жөніндегі мәмілелердің көптеген ерекшеліктерін реттеуге мүмкіндік береді, олар әлеуметтік маңызды және ұзақ мерзімді болады [7].

Заңға сәйкес МЖӘ-ке және концессияға жаңа анықтамалар берілді. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік – әлеуметтік инфрақұрылым мен тіршілікті қамтамасыз ету объектілерін қаржыландыруға, құруға, реконструкциялауға және (немесе) пайдалануға бағытталған мемлекет пен жеке кәсіпкерлік субъектілері арасындағы ынтымақтастық нысаны.

Ал концессия – концессия объектілерін құруға (реконструкциялауға) және пайдалануға бағытталған, концессионердің қаражаты есебінен немесе концеденттің қоса қаржыландыруы шарттарымен жүзеге асырылатын қызмет, деп белгіленді. Қазіргі кезде Қазақстанда қолданылатын МЖӘ моделі – ВТО (салу (қайта жаңарту) – беру – пайдалану) [6].

Дүниежүзілік банктің статистикалық мәліметтеріне сүйенсек, МЖӘ негізінде Қазақстан Республикасында 1990-2012 жылдар аралығында барлығы нақты 36 жоба жүзеге асырылып оларға 10,407 млн. АҚШ доллары құйылды. Олардың 27 энергетика саласында болса, байланыс саласында – 5, көлік кешені – 3 және сумен қамтамасыз ету және канализация -1. Оларға жұмсалған инвестициялар көлемі энергетика саласына 2146, байланыс саласына 7 999, көлік кешені саласына 262млн. АҚШ доллар құйылды (3-кесте).

Кесте 3. 1990-2012 жылдары ҚР-да жүзеге асырылған жобалар саны мен инвестициялар көлемі

Жылдар	Энергетика		Байланыс		Көлік		Су		Барлығы	
1990-1993	0	0	0		0	0	0	0	0	0
1994	10	0	1	30	0	0	0	0	0	30
1995	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1996	4	1,075	0	0	0	0	0	0	0	1,075
1997	7	705	1	1,370	0	0	0	0	0	2,075
1998	1	0	1	86	0	0	0	0	0	86
1999	3	0	1	178	0	0	1	0	0	178
2000	1	300	0	75	0	0	0	0	0	375
2001	0	0	0	65	0	0	0	0	0	65
2002	0	0	0	115	0	0	0	0	0	115
2003	0	0	0	139	0	0	0	0	0	139
2004	0	0	0	276	0	0	0	0	0	276
2005	0	0	0	485	1	231	0	0	0	716
2006	0	0	0	635	0	0	0	0	0	635
2007	0	0	1	876	2	31	0	0	0	907
2008	0	0	0	1,063	0	0	0	0	0	1,063
2009	0	23	0	596	0	0	0	0	0	619
2010	0	15	0	596	0	0	0	0	0	611
2011	0	28	0	953	0	0	0	0	0	981
2012	0	0	0	462	0	0	0	0	0	462
Барлығы	27	2,146	5	7,999	3	262	1	0	0	10,407
Ескерту – Дүниежүзілік банктің мәліметтері негізінде автормен құрастырылды										

Қарастырылып отырған уақыт аралығында МЖӘ модельдерінің ішінде ең көп «Активтерді беру» типі бойынша жүзеге асырылды – 24 жоба, инвестициялар көлемі – 5,324 млн. АҚШ доллары (4-кесте) [5].

Кесте 4. 1990-2012 жылдары ҚР-да жүзеге асырылған жобалар саны мен инвестициялар көлемі, МЖӘ модельдері бойынша

Сала	Концессия		Активтерді беру		Жаңа жобалар		Басқару және жалдау келісімшарттары		Барлығы	
Энергетика	2	623	22	1,523	0	0	3	0	27	2,146
Байланыс	0	0	1	3,801	4	4,197	0	0	5	7,999
Көлік	1	231	0	0	1	31	1	0	3	262
Су	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Барлығы	3	854	24	5,324	5	4,228	4	0	36	10,407
Ескерту – Дүниежүзілік банктің мәліметтері негізінде автормен құрастырылды										

Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік Орталығының мәліметтеріне сәйкес, Қазақстан Республикасында қазіргі таңда әр түрлі сатыда барлығы 31 жоба жүзеге

асырылуда. Концессиялық жобаның конкурстық құжаттамаларды әзірлеу сатысында2 жоба жүзеге асырылуда: олар Манғыстау облысында, көлік (теміржол) саласы бойынша: Ақтау қаласындағы автовокзалды салу және пайдалану және Маңғыстау облысы Маңғышлақ (Тамақ) станциясына арналған темір жол вокзалын салу және пайдалану. Жоба бастамашысы – әкімдік.

Конкурстық үдерістер сатысында білім беру саласы бойынша 1 жоба жүзеге асырылуда - Қарағанды облысының Теміртау қаласындағы балабақшалар кешінін салу және пайдалану. Жоба бастамашысы – әкімдік.

Қазақстан Республикасында қазіргі таңда концессиялық жобаның ТЭН әзірлеу сатысында22 жоба жүзеге асырылуда (5-кесте).

Кесте 5. Концессиялық жобаның ТЭН әзірлеу сатысындағы жобалар

Жобаның аты	Облыс	Экономика саласы	Жобаның бастамашысы
1. Алматы қаласында жеңіл жүрісті трамвай жолын салу және пайдалану	Алматы облысы	Көлік (теміржол)	Әкімдік
2. Қарағанды облысында 1500 орынға арналған түзету мекемесін салу және пайдалану	Қарағанды облысы	Денсаулық сақтау	Әкімдік
3. Қарағанды қаласында емхана салу және пайдалану	Қарағанды облысы	Денсаулық сақтау	Әкімдік
4. Семей қаласында 200 орынға арналған қалалық балалар ауруханасын салу	Шығыс-Қазақстан облысы	Денсаулық сақтау	Әкімдік
5. Өскемен қаласында 300 орындық көп салалы аурухана мен жедел көмек көрсету станциясын салу және пайдалану	Шығыс-Қазақстан облысы	Денсаулық сақтау	Әкімдік
6. Астана қаласындағы Бейбітшілік көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
7. Астана қаласындағы Сауран 3 көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
8. Астана қаласындағы Алматы 13 көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
9. Астана қаласындағы Кabanбай батыр көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
10. Астана қаласындағы № 25 көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
11. Астана қаласындағы Сарайшық көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
12. Астана қаласындағы Қонаев көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
13. Астана қаласындағы Достық көшесінде орналасқан жер учаскесіндегі паркингтерді салу және пайдалануға беру	Астана	Қалалық инфрақұрылым	Әкімдік
14. Зыряновск-Майқапшағай темір жол желісін салу және пайдалану	Шығыс-Қазақстан облысы	Көлік (теміржол)	Әкімдік
15. «Ақтау халықаралық теңіз портын солтүстік бағытына кеңейту. Құрғақ жүк кемелерінің аялдайтын орындары және инфрақұрылым объектілері	Манғыстау облысы	Көлік (автожол)	Көлік және ком.министрлігі

16. Орал-Каменка-Ресей Федерациясының шекарасы (Өзеңкіге қарай)» автомобильді жолын қайта жаңғырту	Батыс-Қазақстан облысы	Көлік (автожол)	Көлік және коммуникация министрлігі
17. Оңтүстік Қазақстан облысы Шымкент қаласында «Қайтпас» шағын ауданында бір ауысымда 500 адам қабылдайтын қалалық емхананы салу және пайдалану	Оңтүстік-Қазақстан облысы	Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер көрсету	Әкімдік
18. Шығыс Қазақстан облысындағы Өскемен қаласында балабақшаларды салу және пайдалану	Шығыс-Қазақстан облысы	Білім	Әкімдік
19. Шығыс Қазақстан облысындағы Семей қаласында балабақшаларды салу және пайдалану	Шығыс-Қазақстан облысы	Білім	Әкімдік
20. Қарағанды қаласында «Қарағанды мемлекеттік медицина университеті» РМҚ жанындағы 300 орынға арналған көп салалы клиникалық ауруханасын салу	Қарағанды облысы	Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер көрсету	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі
21. «Алматы қаласында «С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті» РМҚК жанында 300 төсекке арналған көп салалы өңірлік аурухананы салу	Алматы облысы	Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер көрсету	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі
22. «Үлкен Алматы айналма автомобиль жолын (ҰАААЖ) салу және пайдалануға беру»	Алматы облысы	Көлік (автожол)	Көлік және коммуникация министрлігі
Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік Орталығының мәліметтері негізінде автормен құрастырылды			

Қаржылық жабу сатысында Ақтөбе облысының Қандыағаш қаласында газтурбиналық электр станциясының пайдаланылуы және құрылысы бойынша энергетика саласында және «Ералиев-Курык» теміржолының құрылысы мен пайдаланылуы бойынша Маңғыстау облысында және білім саласында Қарағанды қаласындағы балабақшалар кешенінің құрылысы мен пайдаланылуы бойынша ЗМЖӘ жобасы жүзеге асырылуда. Жоба бастамашысы – Орталық мемлекеттік орган.

Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік Орталығының мәліметтеріне сәйкес, Қазақстан Республикасында қазіргі таңда концессиялық жобаның пайдалану сатысында: көлік (теміржол) саласында Шығыс-Қазақстан облысында Жаңа «Шар Станциясы – Өскемен» теміржолының құрылысы мен пайдаланылуы, Ақтау халықаралық әуежайының жолаушы терминалының құрылысы мен пайдаланылуы, энергетика саласында «Солтүстік Қазақстан – Ақтөбе облысы» аймақаралық электр қуатын беру желілерінің құрылысы және пайдаланылуы бойынша 3 жоба жүзеге асырылуда [8].

Бастапқы концессиялық жобалар тәжірибесі МЖӘ тетіктерін қолданудың мынадай оңәсерлерін көрсетті:

- инвестициялау үшін мемлекеттік маңызы бар объектілерге мемлекеттік емес қаржыландыруды тарту;
- мемлекет пен жеке инвесторлар арасында жобаны іске асыру тәуекелдерін бөлу;
- басқару функцияларын жеке инвесторға беру жобаны іске асыруды экономикалық тиімді басқаруды қамтамасыз ету;
- инфрақұрылымды дамытуға қазіргі заманғы, тиімділігі жоғары технологияларды тарту.

Қазақстанда дайындық кезеңі аяқталған. Бұдан басқа, енгізу кезеңінің кейбір іс-шараларын жүзеге асыру екінші кезеңнің белсенді фазасының басталуы туралы куәландырады.

- концессия мәселелері бойынша заңнамасы бар;
- қоғамдық талқылау кезеңінде МЖӘ кейбір мәселелері бойынша заңның жобасы бар, ол тәжірибеге мемлекет пен инвестор арасындағы қатынастың жаңа түрін енгізуге мүмкіндік береді;
- концессия мәселелері бойынша мамандандырылған ұйым ретінде Қазақстандық МЖӘ Орталығы құрылған;
- концессиялық жобалардың дайындығы мен іске асырылуы жүргізіліп келеді.

Жоғарыда келтірілгендерді қорыта отырып айта кету керек, Қазақстан экономикасына бейімделген халықаралық тәжірибені пайдалану МЖӘ тетігін пайдалану арқылы инвестициялық жобаларды іске асыруға және қоғамдық маңызы бар қызметтер көрсетуге оң әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Практическое руководство по вопросу эффективного управления всфере государственно-частного партнерства. Европейская экономическая комиссия ООН [Электронный ресурс]. - Нью-Йорк - Женева, 2008. –128 с. – Режим доступа: http://www.unecsc.org/fileadmin/DAM/ceci/publications/ppp_r.pdf. – 08.09.2013.
2. Этапы проектов государственно-частного партнерства (ГЧП): материалы семинара по государственно-частному партнерству [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/INTTRANSPORT/Resources/33629>. - 08.09.2013
3. «Государственно-частное партнерство как альтернативный механизм реализации бюджетных инвестиций» материалы специального проекта ЕС «Содействие развитию государственно-частного партнерства в РК»
4. Қазақстан Республикасында мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті дамыту жөніндегі 2011 – 2015 жылдарға арналған бағдарлама
5. World Bank and PPIAF, PPI Project Database. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ppi.worldbank.org>- 11.09.2013 г.
6. «Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2006 жылы 7 шілде
7. Есембекова Д.Б.«Мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті дамыту» Доклад ко II Конгрессу партнерства государства и бизнеса: Страновые возможности государственно-частного партнерства [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://group-global.org>. - 11.09.2013 г.
8. Қазақстан Республикасында МЖӘ дамуы. [Электронный ресурс]. Режим доступа:<http://kzppp.kz/kz/project> - 01.10.2013 г.